

a *Halálra táncoltatott lány*, a *Három árva* s az *Egyszer egy királyfi* tragikus, illetve vígballadás történetét. A klasszikus balladától az újabb keletű balladáig, a gyilkosságokhoz fűződő balladától a helyi történeteket megéneklő dalokig olyan ciklusokkal találkozunk, amelyek tájunk népének életét, mindennapjainak borús vagy derűs eseményeit örökítik meg a népi melosz sajátos jegyeivel.

Ebből a röpke keresztmetszetből is talán kiérezhető, hogy ez a könyv olyan gazdag népzenei anyagot tartalmaz, amelyet — miután szélesebb körökben ismertté válik — több oldalról meg kell világítani még, hogy a zentai gyűjtők műve az öt megillető helyre kerüljön.

Nemes vállalkozás ez. Lám a letűnt évszázadok után a dolgozók évtizedek is mennyit számítanak. A gyűjtők elindultak a még élő, de már őszbe borult dalközlők felé, mielőtt még örökre elhallgatott volna a dal. Zenta csöndben végzett szép munkája mellett legnagyobb visszhangot keltő szólítása a *Tiszából a Dunába folyik a víz* című népdalvetélkedő volt, amely a Tisza tájairól sokkal értékesebb anyagot hozott, mint amennyit kezdeményezői vártak. Lehet, hogy ilyen eredményről nem is álmodtak még. És ez az, ami e kötet után tovább viszi őket az eddig még meg nem lelt pásztorlakok, rabénekek és balladaváltozatok forrásáig.

„Egy ilyen gyűjtőmunka soha nem lehet befejezett — írja Burány Béla. — Ez sem az. A vajdasági népdalkincs nagyon gazdag, s tájanként igen változatos — ma még. De veszendő, s elvesztése, gyűjtőmunka hiányában, végleges.”

LÉVAY ENDRE

IDŐÁLLÓ VÁROSMORFOLÓGIAI TANULMÁNY

Dr. GYÖRE KORNÉL: *Szabadka településképe*.

Eletjel Könyvek 12. Szabadka, 1976.

Szabadka, a város. A város, amely immár fogalomvá vált, legalábbis azok számára, akik életük java részét itt töltötték, vagy töltik. A város, amely bánatot és örömet nyújt, munkára készít, vagy éppen fordítva. A város, amelyet, ha kell, szidalmazunk, ha kell, dicsérünk. Ebben a városban az utóbbi néhány évben megmozdult valami. A felmerülő nehézségek ellenére egyre-másra jelennek meg irodalmi-kutatási történetekben gyöngyszemnek számító kötetek. Ezek közé tartozik dr. Györe Kornél *Szabadka településképe* című könyve is, amelynek időállósága nem kétséges.

Iványi István kétkötetes monográfiája óta nem jelent meg ekkora terjedelmű és ilyen alaposággal megírt tanulmány. Ebben a könyvben sok olyan ki nem mondott és kimondott kérdésre kapunk választ, amelyek szükségessé tették megírását. Úttörő munkának tekinthetjük, mivel koncepciójában teljesen új és oly sok oldalról közelítette meg ezt a Vajdaságban eddig még szinte ismeretlennek számító, összképre törekvő városmorfológiai témát, mint előtte senki más.

A kötet 190 oldalon jelent meg, ebből 155 oldal a szöveg. A fennmaradó részben rajzok, térképvázlatok, fényképek találhatók. A szerző a kétoldalas előszóban meghatározza a mű célját, megszabja a kereteket, amelyek alapját képezik munkájának, egyben megadja a mű szerkezetét, felépítését. Ugyanitt hívja fel a figyelmet a történeti tudományok és településföldrajzi kutatások eltérő jellegére, ezzel mintegy elejét véve az esetleges alaptalan vitáknak, hiszen ő a történészek eredményeit eszközként használja fel s nem konklúziókat von le.

Munkája négy részre oszlik. Az első részben a természeti, földrajzi tényezők ismertetése, a város funkciói a feudalizmusban és a kapitalizmusban, a városalakító társadalmi beavatkozások, a városrendezések és a környezetátalakítási munkálatok szerepelnek. Ezt a második részben a történeti város településképe, a városterület legrégebb lakott helyeinek ismertetése, a középkori mezőváros és a török palánkváros arculatának leírása követi. Az ekkor kialakult történeti városmag körül fejlődött ki az újkori Szabadka. Ennek a háromszáz éves fejlődésnek az összefoglalása a harmadik részben található. Végül, a negyedik részben a városalaprajz morfológiájának részletes elemzése került feldolgozásra.

Mint látjuk, dr. Győre Kornél nagy feladatot vállalt magára, amikor Szabadka város településképet foglalta össze, hiszen már ezek közül egy rész feldolgozása is elegendő lett volna egy ekkora terjedelmű tanulmány megírásához. A téma azonban emberére talált. A kötet minden sorának fedezete van. Érvekkel többszörösen alátámasztott, jegyzetekkel megfelelően ellátott, logikai levezetésében biztos kézzel kezelt anyaggal állunk szemben.

Positívuma a könyvnek, hogy minden múltbeli szituációt elhelyez a mai városképben, így nem az olvasónak kell utánanézni, vajon ez vagy az hol is volt. Ezt jól kiegészítik a térképek, ábrák és a táblázatokban közölt korabeli statisztikai adatok. Így olyan komplex kép áll össze az olvasó előtt, amelyre ha azt mondjuk, hogy dialektikus, nagyon keveset mondtunk. Emellett az író nemcsak saját véleményét, hozzáállását közli az egyes problémákkal kapcsolatban, de az olvasó is állásfoglalásra kényszerül.

Tehát először a hol kérdésre kapunk választ s csak azután a mikor, kik és hogyan alapították, építették a várost. Részletesen taglalja azokat a természeti tényezőket, változásokat, amelyek hatására Szabadka mai domborzati képe kialakult. Megismerhetjük a kezdetben eredetően ösztönös építkezések miatt nem a legmegfelelőbbben elhelyezkedő város területének időbeni fejlődését, mai képeinek kialakítását. A város funkcióinak fejlődését a primitív, elsődleges szükségletek kielégítésétől a specializálódásig, a feudalista agrárjellegű birtokközponttól a kapitalista piac és kereskedelem, valamint az iparosodás folyamatáig, majd a korszerű ipari szolgáltató központig szintén történeti áttekintésben villantja elénk a szerző. Ezen belül, epizódyszerűen tárul fel a közlekedés változása a város életében, a vízi, szárazföldi útvonalak létrejötte, fokozatos háttérbe szorulása, esetleges eltűnése, a vasút szerepe s nem utolsósorban a város közjogi helyzetének elemzése, az urbanizációs folyamatok késlekedésének tényekkel alátámasztott magyarázata.

A város építését két korszakra bonthatjuk. Az első a XVIII. század második feléig tartott, ez a spontán fejlődés, a második pedig a napjainkig is tartó tervszerű városfejlesztés korszaka. Ennek kezdete szorosan összefügg a katonai határőrvédelem megszűnésével. A városrendezések fontos előkészítő munkálata a térképfelvétel. Ezek történetéről, valamint a térképek szomorú sorsáról is (több közülük ugyanis eltűnt) hírt kapunk.

A szerző tehát az első részben a kezdettől fogva napjainkig soron követi és feltárja a mozgató erőket, amelyek Szabadka fejlődésében szerepet játszottak, leírja, elemzi hatásukat, sőt egy lépéssel tovább megy, javaslatot tesz egy komplex városrendezési terv felállítására. Ennek jogszerűségát nem kell bizonygatni azok előtt, akik ismerik a helyzetet és a körülményeket. Ugyanakkor felvillantja a mai Szabadka kapuvárosi jelentőségét s az ebben rejlő lehetőségeket, mintegy lerombolva azt az immár misztikusává váló Szabadka-képet, mely szerint határváros vagyunk, félreeshő helyen, lehetőségek nélkül.

A városrendezés egyik legmakacsabb, mindig visszatérő problémája a talajvíz, valamint a szennyvíz elvezetése és tisztítása. Ennek és a csatornázások történetének rövid összefoglalása zárja az első részt.

Mint maga a szerző is megjegyzi az előszóban, a második részt szűkös adatok birtokában írta meg. Valóban, ebben a részben olyan le nem zárt problémákat érint, amelyek megoldása régészek, történészek felada-

ta lenne. (Zárójelben hadd jegyezzünk meg annyit: igazán ideje lenne már megjelentetni egy múzeumi kiadványt, amelyben helyet kaphatna az ásatások és kutatások publikálatlan anyaga.) Mindemellett dr. Györe Kornél szakavatott kézzel bányik a rendelkezésre álló anyaggal, s a történeti földrajz eredményei alapján próbálja meg a Szabadka honfoglalás-kori elődjeként szereplő Kér település körül folyó vitákat közös nevezőre hozni. A közjogi viszonyok részletes elemzésével igyekszik meghatározni, vajon Kér és Szabadka két különálló, egymás mellett létező vagy ugyanazon, egymást követő település volt-e.

Ezután a helyi településtörténet egyik legizgalmasabb kérdése kerül terítékre: a szabadkai földvár helyének problémája. S itt álljunk meg egy pillanatra. Ehhez kapcsolódik még a Káliz út problémaköre is. Dr. Györe Kornél szerint Szabadka helyzeti energiáját, amely fejlődését serkentette, a Káliz útnak köszönheti, mivel az itt kelt át két vízfolyáson és egy széles, gyakorta víz alatt fekvő völgyfenéken a homokvidékről a száraz, biztonságosabb löszre. Így a hely átkelőhelynek is minősíthető. Alföldi András a következőket írja: „A római úthálózat, amely számolt a földrajzi, gazdasági településtörténeti fontossággal, átöröklődött a magyar honfoglalás korára. A korai középkori utak a római utak nyomán haladtak.” (*Budapest története*. 1942. Bp. I. köt. 382.) Ugyanitt a 189. oldalon a következőket olvashatjuk: „Annál is inkább, mert a birodalom csakhamar összekötést létesített földjükön (szarmatákról van szó) át Pannonia és Dácia közt. Az egyik fő útvonal Aquincumtól húzódott kelet felé, a másik Szekcső—Szeged között szelte át az Alföldet és a Maros völgyében vonult tovább. Feltételeznünk kell, hogy ezeket az összekötő vonalakat mindjárt a hódítás után igyekeztek felhasználni és biztosítani közbeeső erődített állomásokkal, rendszeres járőrökkel. Később még rendszeres postajárat is közlekedett itt.” Ugyanitt a 191. oldalon: „Az a véleményünk, hogy a birodalom a quadok megszabályozásával együtt a jazygokkal szemben is megerősítette helyzetét. Ekkor épülhetett ugyanis a szegedi római erőd s erre támaszkodva indulhatott meg Szekcső—Szegeden át a császári futárposta, melyet a szegedi feliraton szereplő praefectus vehiculationis miatt kell feltételeznünk.”

Ugyanerről Szentlélek T. így ír: „Allandó római épület vagy épületek állhattak a kereskedelmi út mellett. Ha más nem, legalább egy mansio szolgálhatta a két provincia között utazók kényelmét.” (*A római kori barbaricum és a szarmaták*. Magyarország Régészeti Leletai. Szerk. B. Thomas E. Bp. 1957. 276.) Lakatos Pál: „Az említett postaút a Szeged helyén levő állomás után a Duna—Tisza közén folytatódott Pannonia felé. Ennek az útszakasznak nem maradt nyoma, mert valószínűleg csak kiépítetlen karavánút volt.” (*Antik Tanulmányok* 1965. XII. köt. I. szám 91.) Vajon valóban így van ez? „Nem valószínűtlen megállapítás ez, mert ennek az útnak a Duna—Tisza közén lévő Madaras határában megtaláltam a nyomát. Egy közbeeső állomás lehetett, ahol igen népes település volt minden korban. Jazygia városa kellett legyen, ahol a római érdekek védelmére képviseletet helyeztek el. Ez az összekötő út nem lehetetlen még a szarmata korban sem.” (*Zalotay Elemér: Baja népe az őskortól a középkorig*. Baja, 1957. 58.) Ugyanitt olvashatjuk még ezt is: „A Kígyós által képezett hurokban elhelyezkedő földvár s az abban észlelt castrum nem a Telecskán, hanem a folyó völgyében helyezkedik el (rómaiakra utal). Ezzel szemben az útnyom, amelyet az 1953. évi régészeti feltárások felfedeztek, már a Telecska szélén húzódik.” Ime a válasz majd minden kérdésre: hol és mit keressünk.

A kötet második részéről még annyit, hogy a középkori mezőváros létrejöttének leírása után az első nagyobb népmozgásokról kapunk rövid áttekintést a rekonstruált hódoltság Szabadka városképében.

A harmadik részben a már említett majd háromszáz éves fejlődés történetét találjuk. Először a homályos határőrvédelmi korszak, majd a területi fejlődés spontán, később szervezett időszakának krónikáját, a terepszabályozási munkálatok és a modern városközpont kialakulásának összefoglalását írja le a szerző. Ezután a kapitalizmusban fokozott fejlődés

désnek induló külvárosok — Sándor, Kertváros — története következik, a város, a peremtelepülések és a tanyavilág kölcsönhatásának elemzésével. Ez utóbbi már a szocialista városképben. Ebben a részben ismét felkiáltójelként jelentkezik az a sürgős feladat, amelyet a fejlődés a várost rendező szervek elé állít.

„A jelen arculati állapot sűrített múlt.” Ez a mottó, amely az előszóban olvasható, megmagyarázza, miért is volt szükség arra az óriási adathalmazra, amelyről eddig beszéltünk. A szerző ennek a mottónak a szellemében elemezte a mai alaprajzi szerkezetet. Először az alapfogalmak tömör, szakszerű magyarázatát kapjuk, majd rendszerezve a számba vehető forrásokat, a kiértékelt, reális képet mutató Szabadkát tárja elénk. Nemcsak arra kapunk választ, milyen volt, hanem arra is, miért volt éppen olyan, mint amilyen volt. Az okfejtő magyarázaton túl rámutat a hiányosságokra, a közlekedés meg nem oldott problémáira, felveti a vasúti pályaudvar, a távolsági buszállomás, a központi temető, a véderdők, szökőkutak, vízmedencék, szennyvíztisztítás, területi fejlődés (vertikális vagy horizontális) kérdéseit. Ehhez még hozzátennénk a műemlékek problémáját. Nemcsak hogy felveti a kérdéseket, de megoldásokat is javasol.

Dr. Györe Kornél ebben a negyedik részben sorra vesz minden szerkezeti elemet, amely egy város alkotásában jelen van (telkek, utcák, terek, településforma stb.), s ezután ismételtelen megállapítja, hogy hiányzik a nagyvonalú előrelátás az utóbbi évtizedek városfejlesztési törekvéseiből. Ez utolsó részt a város funkcionális területi egységeinek elemzése zárja le. A három egység — lakóterület, munkahelyöv, zöldövezet — között fontos lenne a forgalom helyes megoldása. A szerző felhívja a figyelmet a terelőutak fontosságára, valamint a ma még kisebb jelentőségű Zentai, Halasi utak helyzeti potenciájára, amely a határátjáró megnyitásával, illetve az új autópálya megépítésében rejlik. Fontos lenne a távolsági főforgalmi utak tehermentesítése, mivel a városrészek közötti forgalom is ezeken bonyolódik le. A szerző szerint a funkció és településforma között nincs meg az összhang, s ebben rejlik a forgalmi nehézségek fő oka.

A kötetet az adatforrások és a felhasznált irodalom felsorolása zárja le. Itt bepillantathatunk a szerzők műhelyébe, munkamódszerébe. Hivatkozások nincsenek mindenütt, mivel több forrásból egybeötövezött szövegről van szó, azonban az érdeklődő kutatók így is megfelelő útbaigazítást kapnak. Kiténik az is, hogy a szerző munkájához a legtöbb segítséget a Szabadkai Történelmi Levéltártól kapta, emellett köszönetet mond a segítőkész kutatóknak, technikai kivitelezőknek.

Néhány szót még a mellékletekről. 32 térkép, ábra és városlaprajz, 12 fénykép egészíti ki a könyvet. A fényképek olyan tipikus házformákat ábrázolnak, amelyeknek már valószínűleg a közeljövőben dokumentumértékük elsz.

Időálló városmorfológiai tanulmány ez a kötet. Érdemes kézbe venni.

VEKONY LASZLÓ

SAJÁTOS SZEMLELETMÓD

BORI IMRE: *Miroslav Krleža*.
Forum, Újvidék, 1976.

Bori Krležáról írt tanulmánykötetében sokoldalúan elemzi az író munkásságát. A mű, az író és társadalmának összefüggéseit kutatja, és kölcsönösen összefüggő elemeket fedez fel. Motivumrendszereket állít fel és azon belül vizsgálja az írói opust. Ezért tud párhuzamokat vonni, összehasonlításokat végezni lírája, epikája és drámája között. Megállapítja